

ÇARPANAK ADASI'NDAKİ ORTA ÇAĞ YAPILARI

Şengül GÜNDOĞAN *
Seracettin ŞAHİN
Ersin KAVAKLI

Van ilinin kuzeyinde, Çitören köyünün göl üzerine doğru uzanan burnunun karşısında yer alan Çarpanak Adası 76.595 m² lik bir alanı kaplamaktadır. Ada üzerinde kiliseden başka hiçbir yapı bulunmadığı gibi halen adada hiç kimse yaşamamaktadır. Adanın karayolu üzerinden görülmeyişi ve ulaşım şartlarının yetersizliği Van Gölü üzerindeki diğer ada olan Akdamar Adası kadar tanınmasını engellemiştir.

Günümüzdeki adı “Çarpanak” olan adanın antik dönemlerdeki adı *Ktutz*¹ olup, *Ktutz* ismi sihirli nokta anlamına gelmektedir². Gerçekten de adanın göl üzerindeki konumu bu isme uymaktadır.

Çarpanak Adası'nda bulunan kilisenin çevresindeki kalıntılardan bir manastır kompleksi olduğu anlaşılmaktadır. *Ktutz* Manastırı olarak adlandırılan bu kompleksin dörtlü koruyucu (Kutsal Haç, Saint Jean, Saint Gregoire ve Saint Hripsime) adna kurulduğu sanılmaktadır³.

* Şengül GÜNDOĞAN, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü,
Seracettin ŞAHİN, Nevşehir Müzesi Müdürü
Ersin KAVAKLI, Van Müzesi Müdürü
Yapının kitabelerini çözümlemede yardımcı olan Sayın Dikran Kevorkyan'a teşekkür ederiz.
Bu araştırmada aranızda olan Prof. Dr. Taner Tarhan, Prof. Dr. Veli Sevin, Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu ekiplerine teşekkür ederiz.

(1) H.F.B.Lynch, *Travels and Studies* II, London, New York, Bombay, 1901. S.32-35
(2) H.Hübschmann, *Die Altarmenischen Ortsnamen*, Amsterdam, 1969
(3) Jean-Michel Thiery, “*Armenia Art*,” New York, 1989, s.548-549 “*Monastères Armeniens du Vaspurakan*”. Tome XI, Paris, 1964, s.409-421.

1700 tarihli bir yazmada manastırın IX. yüzyılda Aziz Gregoire adına yapıldığı XV. yüzyıla kadar kesintisiz faaliyetini sürdürdüğü yazılıdır⁴. Başka bir kolophona göre ise manastır 1462 yılında usta Etiene Falak ve ustası Keşiş Gregoire tarafından yeniden baştan yapılmıştır. XV. yüzyıldan sonra önemini kaybeden manastır XVII. yüzyıl ortalarına doğru yeniden canlanmıştır⁵.

Çarpanak Adası'ndaki manastır, bir kilise (St.Jean), şapel, keşiş odaları, kütüphane, mezarlık ve misafirhaneden oluşmuştur.

Ortaçağ sanatında müslüman ve hıristiyan mimar ve sanatçıların ortak çalışmalarını gösteren en güzel örneklerden olan Çarpanak Adası'ndaki kilise adeta Selçuklu kümbetlerini hatırlatan kubbesiyle ve mukarnaslı kapı girişiyle dikkati çekmektedir.

Ortaçağ Hristiyan sanatında önemli bir bölge olan Van Gölü ve çevresinde inşa edilen kiliseler, bölgede yüzyıllar boyu süren karışıklıklar ile politik baskılara karşılık, bir kimlik ve direnç gücü oluşturmuştur. Çarpanak Adası Kilisesi'nde bu güç, yapının büyüklüğü, sağlamlığı ve işçiliği ile kendini göstermektedir (Resim: 1).

Adanın kuzeydoğusunda yer alan kilise, naos ve nartex olarak iki bölümlü inşa edilmiştir. İçteki ana mekan (naos) üç nefli ve haç planlı olup, nefler iki büyük paye ile ayrılmıştır. Kilisenin kubbesi sivri kemerlerle taşınmakta ve geniş bir kasnak üzerinde oturmaktadır. Yüksek kasnak üzerine konik külahlı çatı ile örtülen kubbe, uzaktan adeta Selçuklu kümbetlerini anımsatmaktadır (Resim: 2). Sekiz dilimli sahte kemerli kubbe kasnağı üzerindeki konik çatıda iki renkli taş işçiliği dikkati çeker. Krem ve kahverengi Ahlat taşları kullanılmıştır. Kubbe kasnağı üzerinde ve yapının birçok yerinde kitabeler yer almıştır. Bunlardan bir tanesi bizim için oldukça önemlidir. Bu kitabede "*Surb Garabeddin Kümbeti Vartavar Tibir eliyle yeniden onarıldı. 1208-1400*" yazmaktadır (Resim: 3, 4, 5).

Naos kısmında; apsis doğu yönde olup kubbelidir. Apsis önünde üçlü yarım sütunlarla geniş kemerler, iki yanında ise diakonikan ve prothesis odaları yer alırken yapı içinde istirdiye motifli nişler göze çarpar (Resim: 6). Bu bölüm içten ve dıştan çok düzgün kesme taşlarla kaplanmıştır. Dışta, çatı kenarında testere dişi süsleme yapıya hareketlilik ka-

(4) E. Lalayan, "*Couvents célèbres du Vaspurakan, Azgagrakan Handes*", Tome XXI, Tiflis, 1911, s. 56-76.

(5) N. Sargistan, *Voyage en Petite et en Grande Arménie*, Venise, 1864, s. 278-279

zandırmıştır. Nartex bölümü naostan daha geniştir. Naos ve nartex bölümündeki farklı işçilik, nartexin yapıya daha sonra ilave edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

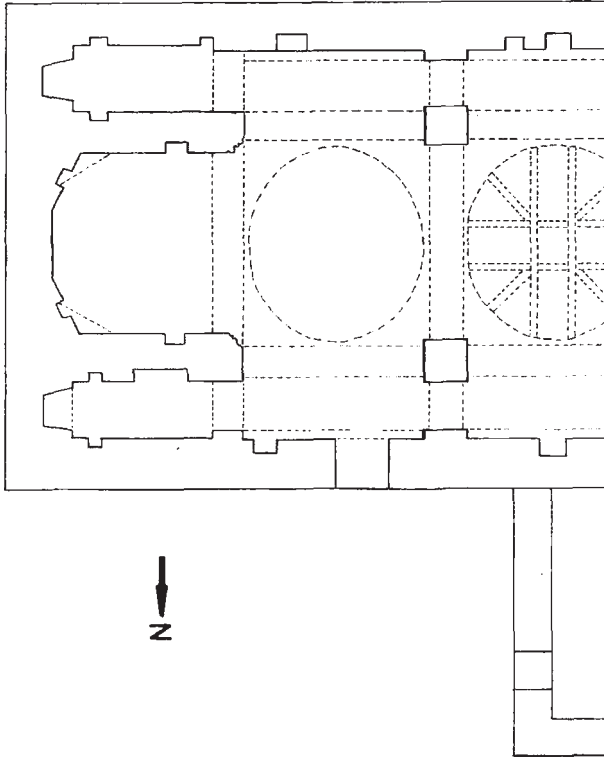
Nartexte bulunan iki kare paye, mekanı üç nefe ayırmıştır. Böylece dokuz ayrı üst örtü bölümü oluşturulmuştur. Sivri kemerler üzerinde yükselen aynalı tonoz, bütün üst örtü bölümlerinde görülür (Resim: 7). Nartexten ana mekana geçilen kemer üzerinde ucu damla motifli baklava dilimi mukarnas ve halat bezemeler vardır (Resim: 8).

Kapının iki yanı haç motifleri ve yazıtlarla bezenirken nartex bölümünde kahverengi Ahlat taşı malzeme ağırlık kazanmıştır. Duvarlar ve kemerler üzerinde boyalı sıva izleri görülmektedir. Nartexin kuzey duvarının doğu köşesinde iki yanı nişlerle destekli kilit taşı basık kemerli bir kapı ile küçük bir yan mekana geçilmektedir. Dikdörtgen planlı iki bölümlü bu yan mekanın örtü sistemi beşik tonozdur.

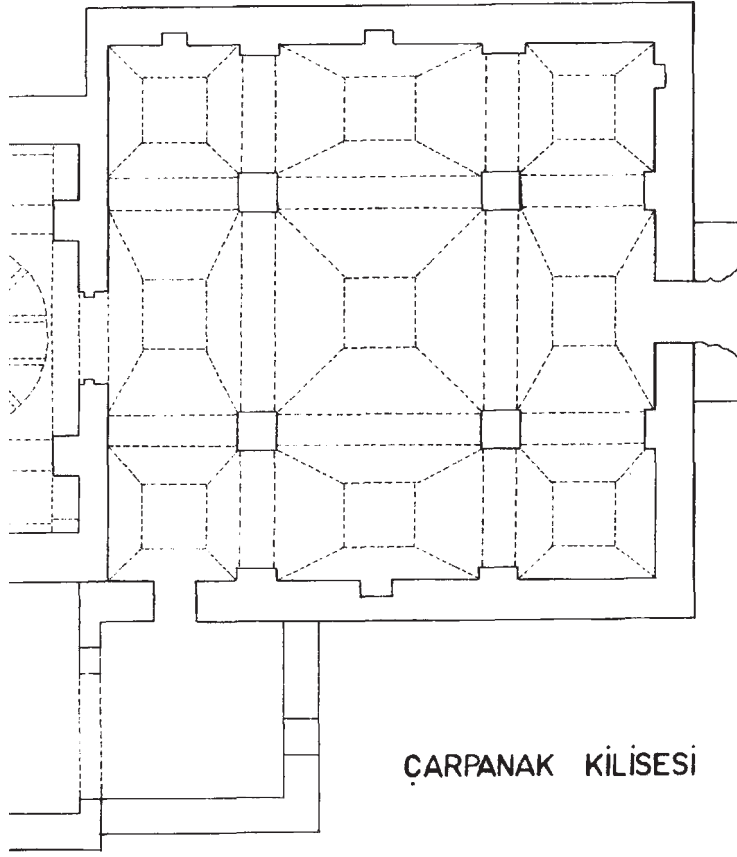
Kiliseye giriş, nartexin batı tarafında bulunan kapıdan sağlanır. Girişte, görkemli bir işçilik göze çarpar. Selçuklu taş kapılarını hatırlatan mukarnaslı alınlık ile taş duvar üzerinde yer almış Allah kabartması burada Müslüman ustaların da bir hoşgörüsü içinde görev yaptığını göstermektedir (Resim: 9-10).

Dikdörtgen kapı etrafında geometrik panolar ile çevrili haç dizisi bulunmakta olup, kapı üzerinde çan kulesi olarak kullanılmış olabilecek bir kat daha vardır. Giriş kapısı ve etrafında krem, üst kısımda da kahverengi Ahlat taşı kullanılmıştır. Açık renkli taşlar üzerinde yazıtlar ve haç motifli kabartmalar görülmektedir.

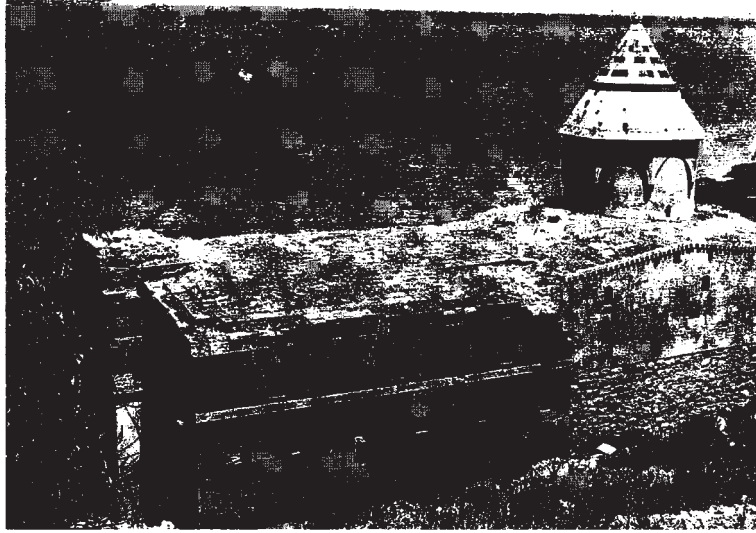
Çarpanak Adası St.Jean Kilisesi, Akdamar Adası'ndaki kilise gibi zengin kabartmalı figür programı içermemektedir. Çarpanak Adası'ndaki kilisenin zengin figür ve tasvirli resim programından yoksun olması, onun, Akdamar Adası'ndaki kilisenin yanında sönük kalmasına yol açmıştır. Oysa; sakin ve el değmemiş havasıyla en az Akdamar Adası Kilisesi kadar güzel olan bu kilise, yüzyıllardır doğayla yarışarak ayakta kalmıştır. Bu güzel doğa köşesinde yer alan Çarpanak Kilisesi sanattaki hoşgörüsünün güzel bir örneği olarak, yüzyıllar öncesinden bize seslendiği gibi, daha nice yıllar mesajını iletmeye devam edecektir.

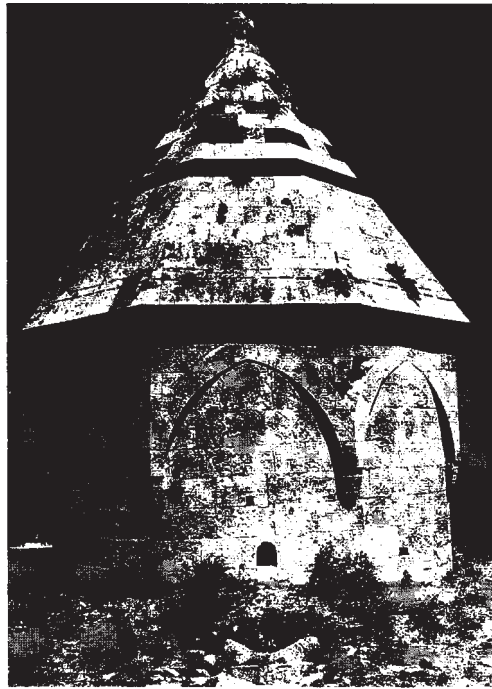
Çizim

ÇARPANAK KİLİSESİ

Resim: 1

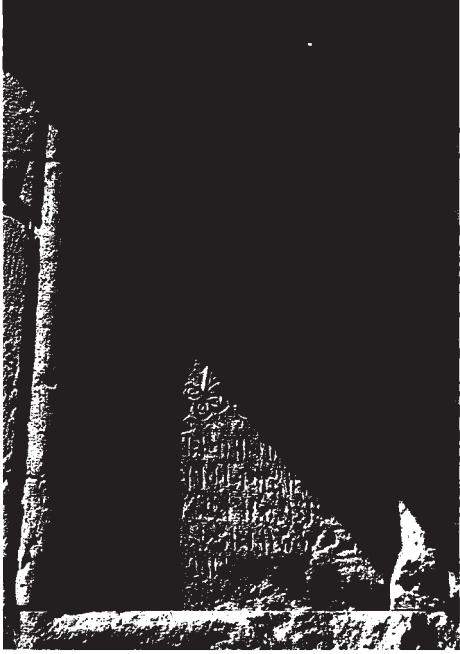
Resim: 2

Resim 3: Kitabe; Surp Garabedin Kümbeti Varvatar Tıbir eliyle yeniden onarıldı. 1208-1400.

Resim 4: Kitabe; Houhannes ve Hagopos Surp Haçları Tanrıya lehte konuşurlar.
Kostantinopolis Patrigine

Resim 5: Kitabe; Bedros ve Kapriyel vefakâr
rahipler hakkında lehte konuşurlar
tarifi mümkün olmayan.....

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10